

17. Там само. – Спр. 1070.
18. Там само. – Спр. 1077.
19. Приходы и церкви Подольской епархии / под ред. Евфимия Сецинского. – Біла Церква : Вид. О. Пшонківський, 2008. – С. 645.
20. Потупчик, М. В. Археологічні дослідження на Вінниччині в 1920-х – першої половини 1940-х років ХХ ст. / М. В. Потупчик, М. Є. Потупчик // Подільська старовина. – 2008. – С. 53-72.
21. Нехамкин, С. Дети “Шестикрылого” / Сергей Нехамкин // Аргументы недели. – 2008. – 1 окт.
22. ІР НБУВ. – Ф. XXXI. – Спр. 1076.

Summary

Ipolyt Zborovskiy's letters to M. Bilyashivsky are analyzed, their collaboration in carrying out the formation of Ukrainian museum fund is interpreted.

Key words: epistolary heritage, Ipolyt Zborovskiy, Mykola Bilyashivsky, museum exhibits, cottage industry wares.

Одержано 3 жовтня 2011 року

УДК 37(477.3)“1918”

О.М.Кравчук, Н.М.Мельник

Культурно-освітня діяльність В.Приходька на Поділлі в добу гетьманату 1918 р.

У статті висвітлюється культурно-освітня діяльність В.Приходька на Поділлі в добу гетьманату 1918 р., показано розвиток освіти, видавничої справи, позашкільна робота земства в регіоні.

Ключові слова: В.Приходько, освіта, курси українознавства, “Прогресіти”, земство.

Сучасна історична наука велику увагу приділяє висвітленню діяльності регіональної еліти. До таких її представників на Поділлі відноситься і Віктор Кіндратович Приходько (1886–1982) – один з чільних діячів україн-

ського руху в краї у 1906–1920 рр., який пройшов шлях від діяча Подільської “Просвіти” (з 1906 р.) до голови Подільського земства (1918–1920 рр.). В історіографії його діяльність представлена або в загальних працях з історії земств і освіти цього періоду або в біографічних нарисах (О.Завальнюк і Б.Стецюк¹, Б.Кушнір і Ю.Телячий², О.Завальнюк, О.Комарніцький і Б.Стецюк³, К.Завальнюк⁴, М.Баюк⁵, В.Гудима⁶, О.Кравчук⁷, В.Коваль⁸, В.Коцюк і І.Рибак⁹, М.Кукурудзяк і М.Собчинська¹⁰, В.Лозовий і В.Нестеренко¹¹, О.Малюга¹², В.Моздір¹³, Є.Мельник¹⁴, А.А.Трембіцький¹⁵ та інші). У цих працях охарактеризовано різні напрямки діяльності В.Приходька на Поділлі, проте окремої праці, присвяченої найбільш продуктивному часу його української національно-культурної роботи – в добу гетьманату – присвячено не було. Враховуючи це, автори поставили перед собою мету висвітлити головні віхи культурно-освітньої діяльності В.Приходька на Поділлі у 1918 р.

Головні напрямки роботи В.Приходька в земстві на 1918 р. визначили губернські земські збори у Вінниці (22–27 квітня 1918 р.), після яких відбувся гетьманський переворот. Звітуючи на зборах як голова відділу народної освіти губернського земства про здійснену роботу, В.Приходько виступив із низкою проєктів з подальшого розвитку освіти¹⁶, які були схвалені та опубліковані окремим виданням у 1918 р.¹⁷. Зокрема, докладом №35 було асигновано 3 тис. крб. на курси українознавства для службовців земства. За докладом №58 23 квітня 1918 р. було вирішено реорганізувати відділ освіти на два відділи – Шкільної освіти (21 особа) та Позашкільної освіти (27 осіб) з підвідділами фінансовим, видавничим, шкільно-будівничим, дошкільного виховання, шкільної статистики, центральним книжковим складом з майстернею шкільних приладів. Крім того, було прийнято рішення видавати журнал “Село”¹⁸. За докладом №68 22 квітня 1918 р. було асигновано 120 тис. крб. на організацію курсів українознавства для вчителів народних шкіл, а докладом №70 – 34 500 крб. – для вчителів вищих початкових шкіл. За докладом №74 26 квітня 1918 р. було виділено 1 млн. крб. на заснування Кам’янець-Подільського університету. Прикметно, що докладом №75, схваленим 24 квітня 1918 р., земство асигнувало 100 тис. крб. на відкриття народного університету у Вінниці, де мали проводитися “курси по кооперації, бухгалтерії, курси, що будуть випускати спеціалістів земського діла, інструкторів по позашкільній освіті і т. інш.”¹⁹. За докладом №76, прийнятим 24 квітня 1918 р., земство виділяло головним “Просвітам” Поділля – Кам’янецькій і Вінницькій – по 10 тис. крб. Крім того, за докладом В.Приходька 26 квітня 1918 р. на допомогу

Українській гімназії при “Просвіті” земство надало 5 тис. крб.²⁰.

У цей час на зборах постало питання обрання нового голови Подільської губернської управи (попередній голова – П.Александрова – 19 березня 1918 р. подав прохання про відставку). З огляду на величезний обсяг зробленої В.Приходьком роботи, губернські збори 25 квітня 1918 р. саме його обрали головою управи, яку він очолював до 20 липня 1920 р.

До гетьманату П.Скоропадського Віктор Кіндратович поставився негативно, вважав його реакційним, інспірованим поміщиками з метою ліквідації української державності. Водночас, В.Приходько відзначив певні риси стабілізації в цей час: “минаючи всі перешкоди, саме в 1918 р., так би мовити, за гетьмана Скоропадського, в місяцях травні-листопаді, пощастило перевести на Поділлю дуже велику роботу. Передусім тому, що на Україні панував відносний спокій, ходили потяги, функціонувала пошта, виходили часописи, селянство, хоч розчароване і тероризоване, працювало на своїй землі – був урожай і не було голоду та стихійних нещаст”²¹. Одночасно він вважав, що загалом гетьманат був антиукраїнським, оскільки “було організоване полювання на українську інтелігенцію з метою ліквідації цілого “українства” з його державою. Але інерція розколиханої в 1917 р. національної стихії вже була занадто сильна, щоб її спинити. Хоча головних діячів по повітах ліквідували, та всюди по школах, гімназіях, кооперативах, по містечках і селах, все-ж сиділи українці і “не давалися”²². У травні-червні 1918 р. В.Приходьку неодноразово доводилося звертатися до губернського старости Поділля С.Кисельова з приводу арештів українських земських діячів. Завдяки цьому втручання їх було звільнено і влаштовано В.Приходьком на роботу до губернської управи. Йдеться, зокрема, про таких земців, як Я.Огороднік, В.Гут-Ковальов та інші.

“Головна моя увага була скерована на народню освіту, як засіб національного освідомлення населення, без чого не може існувати національна держава” – констатував пізніше В.Приходько. Схвалені у квітні 1918 р. земськими зборами рішення були реалізовані, починаючи з травня, і саме Віктор Кіндратович відповідав за нові проекти, оскільки в силу різних обставин, з 5 осіб губернської управи постійно в ній працювали лише В.Приходько і Юрій Олександрович Богацький²³. Віктор Кіндратович згадував: “Працю з Богацьким ми поділили так, що він полагджував всі біжучі справи, а я ініціював та організував усі нові галузі”²⁴.

Влітку 1918 р. було реорганізовано губернський відділ освіти. Новий Відділ шкільної освіти очолив С.М.Іваницький²⁵. Він займався, переважно, організацією вищих початкових шкіл (5–7 роки навчання). Завдяки

його діяльності кількість вищих початкових шкіл на Поділлі за 1917–1920 рр. потроїлася: з 60 до 180²⁶. У добу гетьманату чисельність цієї ланки освіти збільшилася з 114 до 142, також на Поділлі було відкрито 31 нижчу початкову школу (1–4 роки навчання) і 30 середніх шкіл (8–11 класи)²⁷.

Головою підвідділу нижчої початкової школи став Сергій Олександрович Козицький, учитель народних шкіл. Завданням підвідділу, за сподадами В.Приходька, було “обслідування хиб і потреб народнього шкільництва і запровадження, в порозумінні з повітами, різних поліпшень, як що до програм і методів навчання, кращих підручників і подібне”²⁸. За Другої УНР у 1918–1919 рр. С.Козицький був комісаром освіти у Кам’янецькому повіті²⁹.

Новоутворений підвідділ домашніх промислів та професійної освіти очолив галичанин Осип Білоскурський³⁰. Підвідділ організував вечірні школи, курси для дорослих, де їх слухачі могли здобути початкову або навіть середню освіту³¹. У травні і вересні 1918 р. він спільно з “Просвітою” провів курси українознавства для урядовців.

Підвідділ шкільного будівництва був створений з метою, щоб, за висловом В.Приходька, “щоб нові школи були будовані в українському стилі”³². На його завідування був запрошений молодий архітектор Володимир Січинський, в подальшому відомий учений-професор, історик українського і світового мистецтва. В.Січинський працював в губернській земській управі з 11 травня 1918 р., а через деякий час очолив шкільний будівельний підвідділ управи³³. Працюючи на цій посаді, при виготовленні власних або розгляді інших проєктів В.Січинський намагався зберегти в них існуючі або привнести українські національні традиції. Влітку 1918 р. він обстежив і накреслив точний план Кам’янець-Подільської фортеці та виготовив проєкт її реставрації, який відправив у відділ охорони пам’яток старовини Міністерства освіти професору М.Біляшівському³⁴. Як секретар місцевої “Просвіти” В.Січинський 23 вересня 1918 р. підписав звернення від імені цієї організації (разом з Подільським церковно-археологічним товариством, Подільським товариством охорони пам’яток старовини і мистецтв³⁵) до Відділу охорони пам’яток Головного управління мистецтв Міністерства народної освіти з проханням не влаштовувати у Кам’янець-Подільській фортеці в’язницю чи казарми. У листі висловлювалася ідея створити з Кам’янецької фортеці музей або архів³⁶. Уже незабаром Відділ охорони пам’яток зробив перші кроки для реалізації цієї ідеї й звернувся до Міністерства юстиції та Військового міністерства з нагадуванням про

неприпустимість неправильного використання фортеці, запропонувавши доручити догляд за її станом товариству “Просвіта”³⁷.

На запрошення В.Приходька з літа 1918 р. завідуючим видавничим підвідділом Губернської народної земської управи став Василь Андрієвич Сочинський. Він розгорнув активну видавничу діяльність. Організував роботу орендованої земством друкарні колишнього Свято-Троїцького Братства, і друкарні Губерніяльного Правління, яка перейшла до земства. На них працювало біля 180 осіб³⁸. Земство видавало значну кількість навчальної літератури, якої вистачало навіть на потреби сусідніх губерній. 1918 р. Подільська народна управа видала 34 книг (1917 р. – 20)³⁹. З метою зберігання книг при Губерніяльній Управі була утворена нова допоміжна інституція – Центральний книжний склад. Завідуючим цієї установи був Микола Іванович Біляїв⁴⁰.

Відділ позашкільної освіти губернського земства очолив виходець з Вороніжчини Аркадій Петрович Животко, який був членом Української партії соціалістів-революціонерів, Центральної Ради, а влітку 1918 р. приїхав до Кам’яця-Подільського. За спогадами В.Приходька, “в його особі Управа придбала дуже цінного співробітника, ідейного, живого, енергійного, що хотів зробити у своїй галузі якнайбільше. Він відразу заснував у Кам’яці дитячий садок, що, в ідеї, мав бути зразком та досвідним полем для подібних садків по губернії. До садка зголосилося багато дітей, було виписано завідуючу, панну, з відповідною освітою і справа реально розпочалася”⁴¹. Відкриття управою спільно з “Просвітою” в Кам’яці у липні 1918 р. дитячого садка, який відвідувало в середньому 30 дітей, переважно, з незаможних, родин було першим кроком у створенні мережі дошкільних виховних закладів. Управа виділила дітям на взуття і одяг 2 500 крб.⁴². У серпні 1918 р. відділ позашкільної освіти організував доставку в села книжок “спеціально запрошеними книгоношами”⁴³. Про їх роботу лаконічно повідомила своїх читачів у липні 1918 р. газета “Слово Подолии” (Вінниця): “... Кам’янець-Подільським губернським земством організовані в повітах 65 книгонош, попит на книжки в селах великий, розходяться переважно історичного змісту і з природознавства...”⁴⁴. Рада Міністрів також підтримувала організації, що займались розповсюдженням книг серед населення. Так, “Спілці книгонош” уряд надав 20 жовтня 1918 р. фінансову допомогу в сумі 110 тис. крб. Крім того, А.Животко був відповідальним секретарем газети “Життя Поділля” (органу Подільської “Просвіти”)⁴⁵.

“Просвітам” відводилися важливі завдання в позашкільній освіті. Губернська управа у листопаді 1918 – березні 1919 р. допомогла книжками 124

“Просвітам” краю на суму 5156 крб.⁴⁶. Так, на початку листопада 1918 р. В.Приходько від імені Подільського земства повністю закупив в уродження Нової Ушиці П.Кукурудзи, виданий ним за власні кошти 5 тис. тираж книги С.Руданського “Лірика, співомовки та байки”. Останній виручені кошти передав на заснування “Просвіти” у с.Глібові Ушицького повіту⁴⁷.

Крім того, підтримка “Просвіт” здійснювалася В.Приходьком і особисто перед адміністрацією губернії. 23 серпня 1918 р. він звернувся до губернського старости Поділля з проханням зробити розпорядження не чинити перешкод у діяльності “Просвіт”⁴⁸. С.Кисельов направив відповідне розпорядження повітовим старостам і Державній Варті. Окрім того, від імені Подільської губернської народної управи В.Приходько підписав 27 серпня 1918 р. “Панові Подільському губерніяльному старості українського громадянства на Поділлі меморандум”⁴⁹, де висловлювався протест політиці влади, невдоволення репресіями адміністрації та ставились вимоги до виправлення становища.

Потреба створення спеціалізованого періодичного видання, де б містились методичні поради, пропагувались нові методи педагогічної роботи тощо сприяла появі журналу “Освіта”, який земство систематично видавало у листопаді 1918 – березні 1919 рр.⁵⁰. Його відповідальним редактором був обраний Віктор Кіндратович⁵¹. Перший номер цього двотижневого педагогічного журналу вийшов 15 листопада 1918 р.⁵². Також у листопаді 1918 р. було відновлено видання часопису “Економічне життя Поділля”, відповідальним редактором якого став Віктор Приходько⁵³. Віктор Кіндратович був також членом редакційної колегії газети “Село”, перший номер якої вийшов 22 листопада 1918 р.⁵⁴.

Важливу роль відіграло губернське земство у становленні Кам’янець-Подільського державного українського університету. Особисто В.Приходько сприяв проведенню ремонту приміщення університету, на що земство асигнувало 71 тис. крб., а 129 тис. крб. планувало виплатити до кінця року⁵⁵. Земство також подарувало бібліотеці університету 475 книг⁵⁶. До дня відкриття першого на Поділлі вищого навчального закладу Губернське земство випустило велику одноденну газету “Свято Поділля”, в якій було подано історію заснування університету і біографії ректора та професорів⁵⁷.

Сам В.Приходько брав участь у святі відкриття університету 22 жовтня 1918 р., виступив з промовою і привітав “нове огнище рідної культури”, побажав “йому найжвавішої праці на користь свого народу і цілої люцкості в тім глибоко демократичнім і щиро гуманнім напрямку, який заповідає вся історія нашої Великострадальниці Матері-України”. Віктор Кін-

дратович образно назвав університет мечем рідної культури, під обороною якого “підє наш народ у мандрівку столїть, в ту ясну будучину, коли –
– “На обновленїй землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати
І будуть люди на землі...”⁵⁸.

Чимало з 400 службовців земства навчалося в університеті, який з врахуванням їх професійної зайнятості, “рішив провадити навчання ввечері”⁵⁹.

Одним з показників величезної роботи земства щодо розвитку освіти є розміри її фінансування. Так, витрати Подільської губернської народної управи на освіту порівняно з 1917 р. у 1918 р. зросли майже на 1 000 % – з 173405 карб. до 1 724 546⁶⁰.

До кінця 1918 р. українська шкільна система на Поділлі була в основному сформована. Вона об’єднувала 2 935 початкових, 142 вищих початкових і 83 середні школи⁶¹. Серед початкових і вищих початкових шкіл досить значний відсоток утримувався повністю або частково за рахунок земських установ. З числа середніх навчальних закладів лише 4 були земськими, ще 2 – утримувалися спільно земськими і міськими самоврядуваннями, що дозволили О.Завальнюку і Б.Стецюку зробити обґрунтований висновок про пріоритетність розвитку початкової освіти в діяльності земств⁶².

Отже, в добу гетьманату 1918 р. В.Приходько продовжував працювати на українській громадсько-політичній і культурно-освітній ниві. Особливо важливе значення для розвитку української культури мала його позиція в справі захисту перед гетьманською владою українських земців, залучення їх до роботи в губернській управі, структурній реорганізації губернської управи, яка завдяки цьому справді перетворилася в координаційну культурно-освітню установу Поділля. Особистий внесок В.Приходька торкався всіх галузей народної освіти і став важливою основою її розвитку в непросту добу боротьби за українську державність у 1918–1920 рр.

Примітки:

1. Завальнюк, О. Віктор Приходько і заснування Кам’янець-Подільського державного українського університету (1918 р.) / О. Завальнюк // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. Вип. 15. – К., 2003. – С. 31-36; Завальнюк, О. М. Земства Поділля в добу Української революції 1917–1920 рр. / О. М. Завальнюк, В. Б. Стецюк. – Кам’янець-Подільський, 2009. – 220 с.

2. Завальнюк, О. М. Будівництво української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917–1920 рр.) / О. М. Завальнюк, Ю. В.

Телячий. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2001. – 212 с.; Кушнір, Б. М. Українізація культурно-освітнього життя на Хмельниччині в 1917–1920 рр. / Б. М. Кушнір, О. М. Завальнюк // *Культура Поділля: історія і сучасність*. – Хмельницький, 1993. – С. 291-294.

3. Завальнюк, О. *Минуле і сучасне Кам'янця-Подільського: політики, військові, підприємці, діячі освіти, науки, культури й медицини: Історичні нариси* / О. Завальнюк, О. Комарницький, Б. Стецюк. – Вип. 2. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2007. – 452 с.

4. Завальнюк, К. В. *Вінниця у добу національно-демократичної революції: 1917–1920 рр.* // *Вінниця: Історичний нарис* / К. В. Завальнюк – Вінниця, 2007. – С. 127-154.

5. Баюк, М. І. *Культура і освіта на Поділлі в 1917–1920 рр.* / М. І. Баюк // *Історія України. Маловідомі імена, події, факти: Зб. ст. – К., 1996. – Вип. 9. – С. 156-176.*

6. Гудима, В. В. *Культурно-просвітницька діяльність Подільської губернської народної управи в добу Директорії УНР (листопад 1918 – листопад 1920 рр.)* / В. В. Гудима // *Освіта, наука і культура на Поділлі. Зб. наук. праць. Т. 14.* – Кам'янець-Подільський, 2009. – С. 104-113.

7. Кравчук, О. *Губернський староста Поділля С.Кисельов в спогадах голови самоврядування регіону В.Приходька (1918 р.)* / О. Кравчук // *Матеріали XIII Подільської історико-краєзнавчої конференції.* – Кам'янець-Подільський, 2010. – С. 636-648.

8. Коваль, В. В. *Журнал “Освіта” та освітні процеси на Поділлі (кінець 1918 – березень 1919 рр.)* / В. В. Коваль // *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Історичні науки.* – Кам'янець-Подільський, 2004. – Т. 13. – С. 373-381.

9. Коцюк, В. Д. *Українська влада і розвиток початкової та середньої освіти на Поділлі у 1917–1919 рр.* / В. Д. Коцюк, І. В. Рибак // *Освіта, наука і культура на Поділлі.* – Кам'янець-Подільський, 2004. – Т. 4.

10. Кукурудзяк, М. Г. *З історії національної школи і педагогічної думки в УНР* / М. Г. Кукурудзяк, М. М. Собчинська. – Кам'янець-Подільський, 1997.

11. Лозовий В. *“Просвіта” на Поділлі в добу національно-визвольних змагань (1917–1920 рр.)* / В. Лозовий, В. Нестеренко // *Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.)*. – Кам'янець-Подільський, 1996. – С. 28-40.

12. Малюта, О. *“Просвіти” і Українська Державність (друга половина XIX – перша половина XX ст.)* / О. Малюта – К., 2008. – 840 с.

13. Моздір, В. В. *Віктор Кіндратович Приходько голова Подільської народної губернської управи* / В. В. Моздір // *Науковий вісник “Меджибіж”: Матеріали П'ятої науково-краєзнавчої конференції “Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України”.* – Меджибіж-Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2011.

– Ч. 2. – С. 455-461.

14. Мельник, Е. М. Українські середні навальні заклади на Поділлі в 1917–1920 рр. / Е. М. Мельник // Освіта, наука і культура на Поділлі. – Кам'янець-Подільський, 2004. – Т. 4. – С. 48-67.

15. Трембіцький, А. А. Віктор Приходько у визвольних змаганнях українського народу в 1917–1922 рр. / А. А. Трембіцький // Формування та діяльність українських національних урядів періоду української революції 1917–1921 рр. – Кам'янець-Подільський, 2008. – С. 315-330.

16. Приходько, В. Під сонцем Поділля. Частина друга. Продовження. Зошит 3. Машинопис // Архів Української Вільної Академії наук (Нью-Йорк, США). – Фонд В.Приходька. – С. 5-6.

17. Доклади Подільської губерніяльної народної управи сьомому черговому зібранню губерніяльної народної ради. Сесія з 22–27 квітня 1918 р. – Кам'янець-Подільський: Друкарня Свято Троїцького Братства, 1918 р. – 425 с.

18. Там само. – Загальний № 58. – С. 7-12.

19. там само. – Загальний № 75. – с. 74-75.

20. Там само. – С. 101.

21. Приходько, В. Під сонцем Поділля: Частина друга. Продовження. Зошит 3. – С. 19.

22. Там само. – С. 35.

23. Там само. – С. 26, 27.

24. Там само. – С. 7, 26.

25. Там само. – С. 19.

26. Там само. – С. 22.

27. Ротар, Н. Ю. Діяльність Подільського губернського комісаріату з народної освіти (1917–1919) / Н. Ю. Ротар // Духовні витоки Поділля: Творці історії краю. – Хмельницький, 1994. – С. 378.

28. Приходько, В. Під сонцем Поділля. Частина друга. Продовження. Зошит 3. – С. 20.

29. Малюта, О. “Просвіти” і Українська Державність (друга половина XIX – перша половина XX ст.)... – С. 459.

30. Приходько, В. Під сонцем Поділля. Частина друга. Продовження. Зошит 3. – С. 29.

31. Гудима, В. В. Культурно-просвітницька діяльність Подільської губерньської народної управи в добу Директорії УНР (листопад 1918 – листопад 1920 рр.)... – С. 108.

32. Приходько, В. Під сонцем Поділля. Частина друга. Продовження. Зошит 3. – С. 5-6.

33. Трембіцький, А. М. Володимир Січинський – секретар і голова Подільського товариства “Просвіта” (жовтень 1918 – березень 1919, листопад 1920 р.) / А. М. Трембіцький, А. А. Трембіцький // Поділля в житті, діяльності і творчості Юхима Сіцінського та Володимира Січинського: збірник матеріалів Міжнародної науково-краєзнавчої конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження Ю.Сіцінського і 115 річчю від дня народження В.Січинського. – Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – С. 167-173. – С. 168.

34. Баженов, Л. В. Володимир Січинський (1894–1962 рр.). Життя, діяльність, творчість в ім’я України / Л. В. Баженов, В. Л. Логвіна – Кам’янець-Подільський, 2009. – С. 37.

35. Нестуля, О. О. Охорона пам’яток України за гетьманату (1918) / О. О. Нестуля // УІЖ. – 1994. – № 1. – С. 106.

36. ЦДАВОУ. – Ф. 2457. – Оп. 1. – Спр. 42. – Арк. 3-4.

37. Нестуля, О. О. Зазначена праця. – С. 106.

38. Приходько, В. Під сонцем Поділля: Частина друга. Початок споминів. Зошит 1. Машинопис // Архів Української Вільної Академії наук (Нью-Йорк, США). – Фонд В.Приходька. – С. 102-104, 111.

39. Завальнюк, О. М. Земства Поділля в добу Української революції 1917–1920 рр. ... – С. 201-209.

40. Приходько, В. Під сонцем Поділля. Частина друга. Продовження. Зошит 3. – С. 43.

41. Там само. – С. 38.

42. Завальнюк, О. М. Земства Поділля в добу Української революції 1917–1920 рр. ... – С. 123.

43. Там само. – С. 135.

44. Слово Подолии. – 1918. – № 58. – 25 июля.

45. Малюта, О. “Просвіти” і Українська Державність (друга половина XIX – перша половина XX ст.)... – С. 413.

46. Гудима, В. В. Культурно-просвітницька діяльність Подільської губернської народної управи в добу Директорії УНР (листопад 1918 – листопад 1920 рр.) ... – С. 107.

47. Сваричевський, А. В. Син Закарпаття і Поділля / А. В. Сваричевський // Поділля в житті і творчості Юхима Сіцінського та Володимира Січинського... – С. 276-278. – С. 276.

48. ЦДАВОУ. – Ф. 1793. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 34.

49. ЦДАВОУ. – Ф. 1793. – Оп. 1. – Спр. 121. – Арк. 1а-4 зв.; ДАВО. – Ф. Д.-255. – Оп. 1. – Спр. 124. – Арк. 145.

50. Завальнюк О. М. Земства Поділля в добу Української революції 1917–

1920 рр. ... – С. 137-138.

51. Коваль, В. В. Зазначена праця. – С. 375.

52. Часописи Поділля. Історико-бібліографічний збірник з нагоди 150-ліття першої газети на Україні (1776–1926) та 10-ліття існування УСРР. – Вінниця, 1927. – С. 69.

53. Там само. – С. 66.

54. Там само. – С. 72.

55. Завальнюк, О. М. Земства Поділля в добу Української революції 1917–1920 рр. ... – С. 130.

56. Там само. – С. 133.

57. Свято відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету. Дослідження. Документи. Матеріали / Укладач, автор переднього слова і досліджень О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський, 2008. – С. 138.

58. Там само. – С. 150.

59. Завальнюк, О. М. Земства Поділля в добу Української революції 1917–1920 рр. ... – С. 131.

60. Календар. Справочна книжка на 1919 р. – Кам'янець-Подільський, 1919. – С. 89.

61. Там само. – С. 88.

62. Завальнюк, О. М. Земства Поділля в добу Української революції 1917–1920 рр. ... – С. 122.

Резюме

В статтє освещено культурно-образовательная деятельность В.Приходько на Подолии в период гетманата 1918 г., показано развитие образования, издательского дела, внешкольная работа земства в регионе.

Ключевые слова: В.Приходько, образование, курсы украиноведения, “Просвиты”, земство.